

ІСТОРИК УКРАЇНИ ОРЕСТ СУБТЕЛЬНИЙ: АКТУАЛЬНІ МІРКУВАННЯ ПРО УКРАЇНСЬКУ СПРАВУ

Ім'я канадського історика Ореста Субтельного стало відомим на зорі незалежності України. Українське видання книги “Україна: історія”, яке побачило світ 1991 року, на тривалий час закріпило за собою статус підручника історії України. Його читали, пізнаючи нелегку долю власного народу діти та дорослі, учні та студенти. Прикметно, що російськомовне видання книги зіграло визначну роль у формуванні історичного світогляду молодого покоління російськомовного Сходу та Півдня України.

Орест Субтельний народився 1941 року. Його предки були вихідцями із Тернопільщини. В 1973 році він розпочав наукову та викладацьку роботу в Гарвардському університеті (США), захистив дисертацію на тему “Зв’язки гетьмана Пилипа Орлика з Кримським ханством і Оттоманською Портою 1710-1742 рр.” Згодом побачили світ його праці “Листи Івана Мазепи” (1975 р.), “Мазепинці: український сепаратизм XVIII ст.” (1981 р.) та “Проблема панування у Східній Європі: місцева знать та іноземний абсолютизм. 1500-1715.” З 1982 року О. Субтельний працює професором історії та політології Йоркського університету в Торонто (Канада). Власне, видавництво цього вищого навчального закладу Канади в 1988 році опублікувало книгу “Україна: історія”. Вона швидко розійшлася і була визнана кращим викладом української історії англійською мовою. В умовах української незалежності книга побачила світ “у себе вдома”, витримавши серію перевидань.

З часів першого українського видання книги О. Субтельного промайнуло 11 років. З’явилися ґрунтовні праці з української історії, ряд підручників, як для середньої, так вищої школи. Втім, праця О. Субтельного залишається оригінальним, головне патріотичним, дискурсом історії українського народу. Про це ми пересвідчилися 26 травня під час *зустрічі учасників II Міжнародної науково-практичної конференції “Розвиток демократії та демократична освіта в Україні” із канадським істориком України Орестом Субтельним у приміщенні Одеської національної юридичної академії.*

Учасники конференції цікавились різними аспектами українського минулого та сучасності в осмисленні історика, вчених канадської та американської діаспори українців, сучасним становищем українців в Канаді, перспективами співробітництва тощо. Спробуємо представити думки історика в аспекті “питання-відповідь”.

- Яким чином побачила світ “Україна: історія” відразу після ровалу СРСР?

- Власне, робота над створенням підручника з історії України була розпочата ще 1985 року. Коли, в 1988 році, книга була надрукована в Канаді, в Україні відбувались процеси пов’язані із перебудовою, “плюралізмом” та “гласністю”. Отже, перспективною виявлялась ідея надрукувати працю в Україні, для українського читача. Втім, протягом 1989-1991 років в Києві “вагались”. Вже в 1991 році, задовго до путчу, книга перекладалась і от-от мала виходити. Але 19 серпня 1991 року мені дали готовий рукопис українською мовою і порадили краще вибути в Канаду. Вже через 3 дні пропозиція надрукувати книгу була реальністю. Академік С. Кульчицький підготував ґрунтовну передмову. Так побачила світ “Україна: історія”.

- Читаючи Вашу книгу, складається враження, що Ви писали її із певною духовно-патріотичною наснагою. Які саме мотиви визначили написання книги?

- Цікаве питання. Відповідь дуже проста. Коли я працював над “Історією”, якраз підростав мій син. Тому, я хотів, щоб книгу міг читати ровесник моєї дитини. Тобто, я вкладав душу (хоч це є недоречним для професійного історика) та свої почуття історії українства. Я хотів пояснити синові, чому ми, розмовляючи українською мовою та культивуємо все українське, опинились в Канаді, а Батьківщина – Україна десь за океаном. Загалом, багато несвідомих чинників спонукали появу того змісту книги, який Ви тримаєте зараз в руках. Добре, що наразі з’явилося багато нових підручників з історії України, є певний прогрес історичної думки. Так і повинно бути. Моя місія в тому, що в своїй книзі показав західний досвід або бачення історії України українцем в діаспорі. До цього ж, досить влучно потрапив в потрібний час, коли подібних праць сучасників в Україні ще не з’явилося. От і все.

- Якщо б Ви займались написанням “Історії” зараз, чи змінили б певні акценти книги?

- Мабуть, що так. Чому? Зустрічаючись із вихідцями із колишніх просторів Варшавського договору, зокрема німцями, впадає у вічі спадок чи відбиток тоталітаризму. В українців колишнього СРСР homo totalitaricus виражений досить сильно. Звісно, в цьому треба шукати корені окремих проблем державотворення вільної України. Отже, написав би дещо інакше через те враження (!) впливу радянської системи на українське буття.

- Пан Субтельний, в наукових колах українських істориків точилась тривала дискусія щодо вживання термінів “Велика Вітчизняна війна” та “німецько-радянська війна”. Яка Ваша думка з приводу змісту цих понять?

- Питання України в Другій світовій війні, справді, дискусійне. В дійсності, правильні обидві дефініції. Для одних це – війна справді вітчизняна, для інших – протиборство двох агресорів, що нехтували інтересами українського люду. Я особисто знав Володимира Кубійовича (голова Українського Центрального Комітету, який боронив соціально-економічні інтереси українців в Галичині періоду німецької окупації – М.З.). Він твердив, що його мрією було відродження українського війська. Адже, головна причина провалу визвольних змагань 1917-1918 років була втрата війська. У цьому передумова створення понад 10 тисячної добровільної дивізії СС “Галичина”. Крім бійців галицької дивізії в армії німців служили інші українці (більше 200 тисяч). Учасники тих подій твердять і понині, вже в діаспорі, що вони твердо вірили в розвал СРСР, що вони не були громадянами цієї держави. Вважають себе фронтовиками, оскільки були громадянами Польщі і боролись за власні українські інтереси. З іншого боку, не можна відкидувати, що серед тих тисяч не було жодного злочинця. Не всі були святими, це природньо і, гадаю, зрозуміло. Не варто політизувати роль окремих особистостей. Так, зараз в Канаді проходить 6 процесів щодо військових злочинців з числа українців. Розголосу набула справа Дем’янюка. Над цією темою я працюю зараз, потрібно зв’ясувати ряд аспектів: як, чому, де українці брали участь у

військових злочинах, які мотиви до цього спонукали ? Дійсно, перед полоненим українцем стояв простий вибір – смерть або служба у війську німців (охорона мостів, заводів, концтаборів і т.д.) ? Тому, проблему слід вивчати та аналізувати, враховувати всі умови тогочасного воєнного буття.

- На Вашу думку, чи варто історію XVII-XVIII ст. подавати в сучасних підручниках історії України як “національну революцію”, ідеалізувати роль Івана Мазепи, загалом представляти її в національному ключі, коли нації як такі є продукт більш пізнього часу ? Чи варто творити міфи?

- На мою думку, і це очевидно, розбудова нинішньої української нації потребує міфів ! Подивіться на інші держави, забудьте тоталітарний спадок.
- Так, дійсно, недоречно (в науковому аспекті) твердити про українську націю в XVII ст. Але ж ми просто повинні говорити про український етнос, український народ, який боровся за власне визволення, тобто, домагався статусу нації. Не варто говорити “національна революція”, потрібно вказувати, що це “українська революція”.
- Щодо українського гетьмана Івана Мазепи. Його заслуга безперечна і полягає в спротиві полонізації української еліти того часу. Він організував козацьку еліту, що орієнтувалась на будь-кого, тільки не на власний народ. Я ретельно вивчав листування Івана Мазепи. Так, в одному з листів до царя Петра він просить 10 тисяч війська проти Швеції. Петро лаконічно відмовляє, нехтуючи тим самим умовами договору. Дійсно, Переяславська угода була контрактом чи договором схожих, але різних систем. В Україні існувала договірна концепція, в Росії її не існує понині, тільки традиція підданства. Тобто, “grand conception”, “велика ідея”, що нехтує правами та зобов’язаннями складових частин. Петро захищав Московію, а не козаків. В цьому треба шукати сепаратизм Мазепи, його переорієнтацію на Швецію. Тому, роль Івана Мазепи повинна всіляко підкреслюватись як важливий момент історії українства зламу XVII-XVIII ст.

- Ви торкнулись проблеми формування еліти. Як, на Ваш погляд, має відбуватись творення нової політичної еліти нинішньої України? Яка проблема шкодить консолідації еліт?

- Головна проблема в тому, що сучасна політична еліта України формувалась на культурі всесильності великих грошей, які привели її до влади задля користування авторитетом цієї влади. Наслідок – проблеми гальмування процесу державотворення України. Інша вада сучасної еліти України в її нелегітимності. В Нью-Йорку, до прикладу, представник української еліти обов'язково має імідж “мафіозі”. Це – цілий комплекс, набір стереотипів, “ментальності орди” минулої епохи. Цей комплекс культивується понині в українських школах, вищих навчальних закладах. Звідси, тотальна тіньовизація економіки, корупція... Власне, тому, нинішні нувориші України просто вимушені давати своїх дітей на навчання в Оксфорд, де вони стануть “іншими”, “не такими”. Обов'язково із знанням іноземних мов, орієнтацією в сучасних технологіях певної сфери, належним етикетом, зрештою, мовленням, що відрізняється від бандитського суржику.

- Щодо творення еліт. Власне, еліти існують. В різних сферах: економічна, культурна, наукова. Є тільки одна проблема – циркуляція еліт. Тобто, забезпечення вільного просування еліт, їхньої мобільності. Українському суспільству потрібно позбутись комплексу “вродженої меншовартості”, сподівання на когось іншого (еліту Росії чи Заходу, власних чиновників-бюрократів). Нагайною є проблема формування здорового громадянського суспільства, позбавленого тоталітарного спадку. Саме такий підхід дозволив би забезпечення належних та достойних позицій представникам еліти, що домагаються чогось у власній сфері, прагнуть забезпечити позиції, впливати на суспільне життя загалом.

- Чи не вважаєте Ви, що проаналізовані Вами твердження мають глибшу основу – національний характер, менталітет українців?

- На Заході, в англосаксів, поняття “менталітет”, “національний характер” уникають. Головне, через тяжіння до расизму, ксенофобії. На Сході воно є

звичним для оперування, навіть, в наукових дискурсах. Моя думка, щось є такого, що можна вважати колективним характером, зокрема українців. Проте, потрібно обережно поводитись із цим терміном. Крім цього, менталітет або національний характер є змінним в часі. Потрібно творити нове життя, нові ідеї, особливо в умовах державності.

- Яким чином Ви, як професійний історик та політолог, оцінюєте потуги і зусилля Вашого співвітчизника Пола Магочія щодо русинської історії, відродження етносу русинів протягом останнього десятиліття?

- В кінці 80-х – на початку 90-х років я сприймав ідею русинства як регіональний прояв суспільно-політичної активності населення Закарпаття. З часом ця ідея дискредитувала себе через відсутність, власне, проблеми. Дивними були ідеї Магочія щодо ролі власної особистості у відродженні русинського етносу. Він твердив, що буде другим Г. Жатковичем. Потрібно зауважити, що русинські організації відмежовуються в Америці від українських громад на основі конфесійного чинника (окреме підпорядкування греко-католицької церкви, православні громади). З іншого боку, русини Словаччини, Угорщини, колишньої Югославії представляють маргінальні верстви населення. Про русинів Угорщини, Польщі говорити зайве, через їх асиміляцію. Русини Румунії “чомусь” називаються “руськими” (українцями), не роблячи різниці між українцями та русинами, як прибічники русофільства в Словаччині. Тому, послідовникам ідей П. Магочія, що приклав умови поліетнічного американського соціуму на українську історію та сьогодення потрібно бути більш виваженими. Загалом, поняття “русин”, “руснак” є ідентичним “українець” в історичному аспекті. Інша справа, що історична доля роз’єднала єдиний етнос і русини змушені знаходити власну ідентичність на рівні самосвідомості початку ХХ ст.

- Чи існують прояви русофобії та юдофобії серед українських емігрантів Канади?

- Так, існують. Насамперед, серед числа емігрантів міжвоєнного періоду, 1939-1941 років. Чому? Для них поняття “комунізм”, “розкуркулення”, “росіяни та

євреї” понині стоять в одному ряді. З іншого боку, для їхніх нащадків такої упередженості до цих етнічних спільнот не існує. Час бере своє.

- Наскільки проблемним є питання конфесійної належності українців Канади?

- Українська діаспора Канади на 80% сформована із вихідців Західної України, для яких традиційною конфесією є греко-католицизм. Для вихідців із інших регіонів України – православ’я. Певний час, навіть, в народі щодо означення шлюбу між українцем-католиком та українком-православною говорили – “мішане подружжя”. Наразі, таких протиставлень не існує. Для молодшої генерації конфесійна належність не є домінуючою.

- Яким чином сучасна українська діаспора Канади слідкує за подіями в Україні, цікавиться долею своєї історичної батьківщини?

- Існує проблема слабкої поінформованості про Україну в плані мас-медіа. Компетентні ж представники діаспори, зокрема, позитивно оцінили вибори 2002 року, за винятком Донецького регіону, де сильно спрацювала влада. Вцілому, українці Канади порівняно з умовами СРСР знизили свій інтерес щодо України, через фактор державності. Зараз Вам потрібно працювати, покладатись на власні сили, створювати сприятливий клімат для потенційних інвесторів, які в стані очікування зміни посттоталітарної перехідної системи в Україні. Отже, сподіваємось на перспективу співпраці!

Михайло ЗАН
аспірант-історик УжНУ